

ГУЗ
Анатолій Михайлович,
канд. іст. наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права
Національного педагогічного
університету ім. М.П. Драгоманова
(м. Київ)

**НАУКОВІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ЮРИДИЧНИХ
КАДРІВ ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ
В 1991–2007 РОКАХ**

У статті досліджено проблеми підготовки педагогів-юристів для загальноосвітніх закладів України в 1991–2007 роках.

В статье исследовано проблемы подготовки педагогов-юристов для общеобразовательных учреждений Украины в 1991–2007 годах.

In the article author researches legislative control of school educational specialist training during 1991-2007 in Ukraine.

У другій половині ХХ століття у юридичних вищих і середніх спеціальних навчальних закладах УРСР спостерігалось поступове збільшення кількості студентів і викладачів, видавалися нові підручники й навчальні посібники. Однак в якості підготовки студентів для практичної роботи істотних зрушень не відбулося. В управлінні цими закладами процвітав формалізм, навчальний процес був надто політизований та ідеологізований [1, с. 5].

Проблемні питання правничої освіти в Україні, підготовки юридичних кадрів у вузах у нових умовах та в процесі реформування і входження до Болонського освітнього простору досліджував В. Андрейцев [2, с. 4–8].

Проблеми підготовки фахівців-правників розробляв також Л. Кормич [3, с. 47–50]. Автор стверджує щоб бути цивілізованою державою, в якій захищені права кожного, необхідно зі всією відповідальністю підійти до питань формування правової культури окремого громадянина і суспільства в цілому.

Вирішення цього важливого завдання він вбачає у необхідності розвитку правової освіти як у своїх спеціальних так і в загальних формах.

Питанням підготовки юридичних кадрів присвячені праці В. Сущенка. Дослідник визначив, що в нашій країні взагалі та у процесах розбудови правової держави, зокрема, особливе значення має і ще тривалий час буде мати правнича освіта. Автор вважає, що в державі на початку ХХІ ст. постала нагальна потреба в підготовці фахівців із права, котрі б одночасно мали ґрунтовні знання як із суто правничих наук, так і з тих дисциплін, що віддзеркалюють сучасний стан розвитку суспільства (інформаційні технології, економіка, екологія, політологія, державне управління, соціологія, військове будівництво, а також науки гуманітарної спрямованості, що охоплюють проблеми загальної медицини, війни та миру, охорони материнства і дитинства, міжнаціональних і міжетнічних стосунків, культури у всіх її вимірах) [4, с. 21–25].

Зазначені проблеми досліджував С. Савченко. Він вважає, що одним з головних інструментів забезпечення правової освіти громадян в Україні є система навчальних закладів. Держава має надавати першочергового значення правовій просвіті дітей та учнівської молоді, формуванню в них стандартів правомірної поведінки і звичок, виховання поваги до батьків, старших людей, норм законодавства і громадської моралі. У дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах має відбуватися постійний процес перетворення правових знань дітей та учнівської молоді у стійкі морально-правові переконання, формуватися і закріплюватися стереотипи правомірної поведінки, створюватися можливості для активної участі у процесі правової освіти і виховання, захисту власних прав та інтересів [5, с. 661–665].

Слід згадати і про праці Г. Мурашина, присвячені зазначеній проблемі. Автор вважає, що неодмінною умовою побудови демократичної, правової держави в Україні є підвищення правової свідомості громадян, їх правової культури. Успішне вирішення цих завдань залежить від багатьох факторів і, насамперед, від рівня правової освіти і виховання населення країни, її підростаючого покоління. Автор наголошує, що для цього необхідно

забезпечити перш за все систематичність і безперервність правової освіти [6, с. 674–676].

Чималий внесок у наукову розробку проблем підготовки викладачів правознавства для освітньої галузі зробив Б. Андрусишин. У своїх працях він підкреслив необхідність підготовки у нашій державі фахівців юристів, які могли б водночас плідно працювати у освітній галузі, займатися викладацькою діяльністю у загальноосвітньому навчальному закладі та вузі. Чимало уваги дослідник приділив методиці викладання правознавства у школі [7, с. 692–694].

Таким чином необхідно зазначити, що підготовка педагогічних кадрів, які б могли здійснювати викладання правознавства у школі – важливий момент у шкільній правовій освіті. Історично так склалося, що осередками правової освіти на Україні були юридичні факультети університетів, які готували перш за все юридичні кадри, а не вчителів правознавства (педагогів-юристів). Крім того, питання підготовки педагогів-юристів для загальноосвітніх навчальних закладів не були предметом окремого наукового дослідження.

З огляду на викладене, а також враховуючи наукове та практичне значення проблеми, автор ставить за мету дослідити наукові засади підготовки педагогічних юридичних кадрів для загальноосвітніх закладів України в 1991–2007 роках.

У понад 150 вузах України на 1990 рік навчалось близько 900 тисяч студентів. Загальна кількість студентів, що навчалися у вищих юридичних закладах республіки, на цей самий рік складала близько 13 тис. чоловік [1, с. 7]. Не дивлячись на ці цифри проблема підготовки педагогів-юристів для шкіл України стояла надзвичайно гостро. Разом з цим і питання законодавчого регулювання підготовки педагогічних юридичних кадрів було недостатньо розроблено, що серйозно впливало на якість викладання цього предмету у загальноосвітніх школах.

Першим нормативним актом, у якому зроблено спробу законодавчого регулювання підготовки педагогічних кадрів для шкіл України стала затверджена у 1990 році «Комплексна програма юридичного всеобучу в УРСР»

[8, арк. 3–10]. Ця програма визначила різноманітні форми юридичного всеобучу для учнів та студентів. Зокрема, було запропоновано вивчення обов'язкових дисциплін і правових розділів в інтегрованих суспільствознавчих курсах у загальноосвітніх школах та ПТУ, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах, а також позакласні і поза аудиторні форми правового виховання. Також рекомендовано було використовувати у навчальному та виховному процесі ТЗН і виховання: комп'ютерну, відео-та кіно, крім того регулярно проводити республіканські та обласні олімпіади правових знань учнів [8, арк. 12].

Комплексна програма юридичного всеобучу в УРСР повинна була розв'язати проблему кадрового забезпечення юридичного всеобучу. Це можна було зробити шляхом перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів правових дисциплін неюридичних навчальних закладів у профільних юридичних вузах. З метою підвищення правих знань в усіх педагогічних інститутах і університетах у циклі психолого-педагогічної підготовки рекомендовано було ввести і розпочати викладання навчального курсу методики викладання правових дисциплін [9, арк. 226].

Крім того, сприяла вирішенню проблеми підготовки педагогів-юристів для загальноосвітніх навчальних закладів утворена у 1990 році науково-методична комісія (НМК) Міносвіти України з правового виховання. Свою діяльність комісія розпочала з об'єднання зусиль не тільки всіх викладачів, які забезпечують читання курсу права, а й представників усіх зацікавлених у справі правового виховання: поряд з викладачами правових дисциплін і представники Міністерства освіти України, Мінюсту, МВС, Прокуратури республіки, товариства «Знання», Інституту держави і прав імені В. М. Корецького АН України.

НМК Міністерства освіти України особливу увагу приділяла питанням організації навчального процесу з курсу права. При цьому фахівці НМК виходили з того, що головною формою правового виховання студентської молоді є навчальний процес. Курс правознавства на той час викладався у всіх

вузах республіки. Відповідно до профілю підготовки спеціалістів його обсяг коливався від 8 до 140 навчальних годин. Так, для економічних спеціальностей викладання курсу правознавства було встановлено в обсязі 90 годин, а для інженерно-економічних спеціальностей – 60 годин.

Якість правової підготовки майбутніх спеціалістів народногосподарської та інших сфер визначалася кількістю годин, що відводилися на вивчення зазначеного курсу. У зв'язку з цим НМК Міністерства освіти України з правового виховання неодноразово ставила питання перед ректорами вузів, Міністерством освіти республіки про необхідність збільшення обсягу навчального часу до 200 годин на рік. Одна це питання до кінця вирішено не було, а в окремих вузах спостерігалася навіть тенденція до скорочення обсягу годин, відведених для вивчення курсу права [1, с. 270–278].

Щоб покращити правову освіту студентів на неюридичних факультетах пропонувалося викладання курсу правознавства не раніше, ніж на третьому курсі протягом двох семестрів і закінчувати прийняттям екзамену. Однак, ради ректорів і ректори ряду вузів, незважаючи на відповідні пропозиції з боку НМК Міністерства освіти України і безпосередньо викладачів права, від вирішення цих питань ухилялися.

Після проголошення Україною незалежності ситуація кардинальним чином спочатку не змінилася. Юридичні факультети університетів продовжували готувати юридичні кадри насамперед для народного господарства, а не для шкільної освіти. На неюридичних факультетах університетів вивчався лише курс правознавства, який сприяв правовій підготовці майбутнього фахівця, але ні в якому разі не міг дати ту необхідну суму правових знань. Лише одиниці висококваліфікованих фахівці-юристів потрапляли до школи.

Так, на 1995 рік в Україні 60 навчальних закладів готували юристів, а за неофіційними даними 100 [10, арк. 114]. Однак така велика кількість навчальних юридичних закладів вела до підготовки юридичних кадрів, які не були запитані українським суспільством, і професійні юристи не приходили

викладати цей предмет до школи, тому і стан підготовки викладачів правознавства для шкіл від цього не ставав кращим.

Лише в «Програмі правової освіти населення України», затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 1995 р. № 366 було заявлено про необхідність покращення стану підготовки викладачів правових дисциплін [11, с. 2–4]. Цей документ став наступним нормативно-правовим актом держави, у якому робилася спроба розв'язати зазначену проблему.

З огляду на викладене вища освіта у середині 90-х років ХХ ст. потребувала глибокого системного реформування з метою збереження її потенціалу та обсягу підготовки фахівців, посилення державної підтримки пріоритетних напрямів освіти і науки, приведення у відповідність із найновішими світовими зразками. Саме це і було представлено у «Основних напрямках реформування вищої освіти в Україні 1995 р.» [12, с. 7]. В цьому документі було приділено уваги й підготовці педагогічних кадрів, потребу в яких мали загальноосвітні навчальні заклади, зокрема і для викладання шкільного курсу правознавства.

У Посланні Президента до Верховної Ради також зазначалося про необхідність підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів [13, с. 4].

У Національній програмі правової освіти населення підготовці педагогічних працівників, які б могли викладати правознавство у школі також приділялося уваги [14, с. 5–7]. Зокрема, було визначено, що підготовка викладачів правових дисциплін здійснюватиметься вищими навчальними закладами як за державним замовленням, так і за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб. Крім того, зроблено спробу визначити реальну потребу і забезпечувати підготовку необхідної кількості викладачів правових дисциплін для загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів.

Найбільш повно проблеми підготовки юридичних кадрів для навчальних закладів були викладені у Постанові Уряду – «Програма розвитку юридичної освіти на період до 2005» [15, с. 4–5].

У цій Програмі розвитку юридичної освіти на період до 2005 року також зазначалося про проблеми підготовки юридичних кадрів для навчального процесу. Відповідно до цієї програми було розширено практику створення в школах-інтернатах класів з поглибленим вивченням правових дисциплін, особливо у сільській місцевості.

З метою оновлення змісту юридичної освіти було визначено базові вищі навчальні заклади і кафедри, де запроваджено постійно діючі наукові і науково-методичні семінари для педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників.

Піднімалося також питання щодо створення у провідних вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації інститутів (факультетів) підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, які викладають правознавчі навчальні дисципліни. Також визначено мережу провідних вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації для підготовки викладачів правознавчих дисциплін.

Чимало уваги приділялося розробленню і виданню нового покоління якісних підручників, навчально-методичних посібників, дидактичних засобів навчання з юридичних навчальних дисциплін.

Проблеми нормативно-правового врегулювання підготовки педагогічних працівників у вищих навчальних закладах були окреслені у Законі України «Про вищу освіту» [16, с. 1–4]. Зрозуміло, що вони були актуальні для фахівців, які викладають шкільний курс правознавства. Крім того, Закон врегулював суспільні відносини галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України. Він встановив правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи вищої освіти, створив умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях.

Національна доктрина розвитку освіти підготувала педагогічних і науково-педагогічних працівників визначила однією з основних на той час [17, с. 1–5]. Зокрема, підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників,

їх професійне вдосконалення була важливою умовою модернізації освіти. Для підтримки педагогічних і науково-педагогічних працівників, підвищення їх відповідальності за якість професійної діяльності держава забезпечувала: розроблення та вдосконалення нормативно-правової бази професійної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників; прогнозування та задоволення потреб суспільства у зазначених працівниках; розвиток конкурентоспроможної системи навчальних закладів, в яких проводиться підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників; розроблення та запровадження державних стандартів педагогічної освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і державних стандартів післядипломної педагогічної освіти; оволодіння педагогічними працівниками сучасними інформаційними технологіями; періодичне оновлення і взаємоузгодження змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників; впровадження системи цільового державного фінансування підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників та їх професійного вдосконалення; поліпшення системи стимулювання професійного зростання педагогічних і науково-педагогічних працівників, можливість вивчення іноземних мов.

Держава забезпечувала умови для підвищення престижу та соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, створила систему професійного відбору молоді до вищих педагогічних навчальних закладів.

Державна програма розвитку вищої освіти на 2005–2007 роки спробувала також розв'язати проблеми підготовки педагогічних фахівців-юристів [18, с. 2–4]. Затвердження цієї Програми було зумовлено необхідністю реалізації сучасної політики і стратегії держави, спрямованих на подальшу розбудову національної системи вищої освіти, адаптацію її до соціально орієнтованої економіки, інтеграцію у європейське і світове співтовариство.

Саме тому метою Програми стало нарощування потенціалу вищої освіти, усунення причин, які уповільнюють її адаптацію до соціально-орієнтованої ринкової економіки, інтеграцію у європейський і світовий освітній простір,

розширення доступу громадян до здобуття вищої освіти, підвищення якості вищої освіти, удосконалення механізмів управління і фінансування, здійснення заходів щодо соціального захисту учасників навчально-виховного процесу, посилення соціального партнерства з роботодавцями у сфері формування якісної та конкурентоспроможної робочої сили на ринку праці.

Таким чином розкриваючи наукові засади підготовки педагогічних юридичних кадрів для загальноосвітніх закладів України (1991–2007) варто зазначити, що в окреслений нами період державою зроблено серйозну спробу покращення її стану. Юридична освіта залишається питанням державної ваги. Важливим здобутком цього часу стало реформування вищої освіти взагалі та правової зокрема.

В кінці XX – на початку XXI ст. відпрацьовано в основному чинне законодавство про освіту, зокрема правничу, її організаційне, науково-технічне, економічне, методологічне, навчально-методичне та власне державно-правове підґрунтя щодо здійснення юридичної освіти на різних рівнях, починаючи від дошкільного виховання й освіти та завершуючи різними формами післядипломної освіти.

Важливим досягненням у підготовці педагогічних кадрів стало прийняття у 2006 році Кабінетом Міністрів України нового переліку напрямів підготовки за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавр [19, с. 1]. Адже таким чином у галузі знань «право» – 0304, започатковано напрям підготовки «правознавство», код якого 6.030402. Цей напрям підготовки дозволяє не лише займатися юридичною практикою, тобто здійснювати професійні юридичні функції, а й викладати правознавство. Адже за цим напрямом передбачено підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра з присвоєнням кваліфікації вчителя, за умови виконання психолого-педагогічної, методичної та практичної програми підготовки відповідно до галузевого стандарту педагогічної освіти. Це, на нашу думку, буде серйозно сприяти підвищенню рівня педагогічних юридичних кадрів у вузах та у середніх навчальних

зкладах, а також розв'яже кадрову проблему з підготовки педагогічних юридичних кадрів для загальноосвітніх навчальних закладів.

Список використаної літератури

1. *Юридична наука і освіта на Україні* : моногр. / за ред. Ю. Шемшученка. – К. : Наук. думка, 1992. – 304 с.
2. *Андрейцев В.* Освітньо-наукові правничі школи : феноменологічні та гносеологічні аспекти / В. Андрейцев // *Вища освіта*. – 2006. – № 6. – С. 5–15.
3. *Кормич Л.* Правова освіта і правова культура : проблеми сучасного українського суспільства / Л. Кормич // *Юридична освіта і правова держава* : зб. наук. праць / за ред. С. Ківалова. – Одеса, 1997. – С. 47–54.
4. *Сущенко В.* Проблемні питання реформування правничої освіти в Україні в контексті Болонського процесу / В. Сущенко // *Вища школа*. – 2005. – № 5. – С. 21–25.
5. *Савченко С.* Правова освіта молоді: сучасний стан та шляхи вдосконалення / С. Савченко // *Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь* : наук. праці та матеріали конф. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 661–665.
6. *Мурашин Г.* Шляхи вдосконалення правової освіти в Україні / Г. Мурашин // *Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь* : наук. праці та матеріали конф. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 674–676.
7. *Андрусішин Б.* Підготовка викладачів правознавства – на рівень сучасних вимог / Б. Андрусішин // *Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь* : наук. праці та матеріали конф. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 692–694.
8. *Комплексна програма юридичного всеобучу в УРСР*. – Центральний державний архів вищих органів виконавчої влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 8. – Оп. 12. – Спр. 1425. – Арк. 3–35.
9. *Про правову роботу*. – ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 15. – Спр. 1426. – Арк. 226.
10. *Матеріали засідань МОН України*. – ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 18. – Спр. 160. – Арк. 114.
11. *Постанова Кабінету Міністрів України від 29 травня 1995 р. № 366 «Про затвердження Програми правової освіти населення України»* / Кабінет Міністрів України // *Закони і постанови України*. – 1995. – № 8. – Ст. 198.
12. *Указ Президента України від 12 вересня 1995 р. № 832 «Про Основні напрями реформування вищої освіти в Україні»* / Адміністрація Президента України // *Урядовий кур'єр*. – 1995. – 21 верес. – С. 2–8.
13. *Послання Президента до Верховної Ради України від 23 лютого 2000 року № 276 а «Україна : поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр.»* [Електронний ресурс] / Адміністрація Президента України. – Режим доступу: ІПС "НАУ", електронна версія 8.4.0.0. – Назва з екрану.

14. *Указ Президента України* від 18 жовтня 2001 р. № 992 «Про Національну програму правової освіти населення» / *Адміністрація Президента України // Офіційний вісник України*. – 2001. – № 43. – Ст. 1921.

15. *Постанова Кабінету Міністрів України* від 10 квітня 2001 р. № 344 «Про затвердження Програми розвитку юридичної освіти на період до 2005 року» / *Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України*. – 2001. – № 15. – Ст. 649.

16. *Закон України* «Про вищу освіту» // *Відомості Верховної Ради*. – 2002. – № 20. – Ст. 134.

17. *Указ Президента України* від 17 квітня 2002 року № 347 «Про Національну доктрину розвитку освіти» / *Адміністрація Президента України // Офіційний вісник України*. – 2002. – № 16. – Ст. 860.

18. *Постанова Кабінету Міністрів України* від 8 вересня 2004 р. № 1183 «Про затвердження Державної програми розвитку вищої освіти на 2005-2007 роки» / *Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України*. – 2004. – № 36. – Ст. 2405.

19. *Постанова Кабінету Міністрів України* від 13 грудня 2006 року № 1719 «Про затвердження Переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» / *Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України*. – 2006. – № 50. – Ст. 3333.